

Бутрин-Бока Н. С.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету

ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРПОРАТИВНІ ПРАВА» ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

THE LEGAL FIXING OF DETERMINATION IS “CORPORATE LAWS” ON LEGISLATION OF UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню й аналізу корпоративного законодавства України з приводу визначення поняття «корпоративні права». Також підведено певні підсумки позицій науковців щодо цього та зроблено власні висновки.

Ключові слова: корпоративні права, корпоративне законодавство, корпоративні правовідносини, акція, частка, пай, господарські організації.

Статья посвящена исследованию и анализу корпоративного законодательства Украины касательно определения понятия «корпоративные права». Также подведены определенные итоги позиций ученых относительно этого и сделаны собственные выводы.

Ключевые слова: корпоративные права, корпоративное законодательство, корпоративные правоотношения, акция, часть, пай, хозяйственные организации.

The article is sanctified to research and analysis of corporate legislation of Ukraine concerning determination of concept “corporate laws”. The certain results of positions of scientists are also conducted in relation to it and own conclusions are shown out.

Key words: corporate laws, corporate legislation, corporate legal relationships, action, part, share, economic organizations.

Швидкий і нелегкий розвиток корпоративних правовідносин в Україні передбачає необхідність приділення належної уваги правовій регламентації корпоративних прав і корпоративних правовідносин з боку законодавця.

Однак основна увага приділяється правовому регулюванню здійснення корпоративних прав. Що ж до питання визначення поняття «корпоративні права», то воно неоднозначно тлумачиться в різних нормативних актах України. Досить часто неоднакове застосування норм законодавства України має наслідком численну кількість судових справ у господарських судах. Тому обрана тема є актуальною та потребує наукових підходів.

Основу дослідження становлять праці таких відомих учених-правників у галузі корпоративного права та договірному праву, як І. Спасибо-Фатєєва, Н. Глусь, В. Васильєва, В. Кравчук, С. Кравченко, В. Луць, І. Калаур, О. Крупчан та інші.

Завданням статті є визначення поняття «корпоративні права» та аналіз національного законодавства, позицій науковців, надання авторських пропозицій.

Поняття «корпоративні права» вперше з'явилося у вітчизняному правовому просторі в період існування СРСР, але застосовувалось лише в деяких міжнародних договорах із питань уникнення подвійного оподаткування й майже не привертало уваги правників через відсутність практики застосування відповідних норм. На початку 1990 рр. було ухвалено такі основоположні закони, як Закони України: «Про підприємництво» від 07 лютого 1991 р. № 698-ХІІ (втратив чинність) [1], «Про підприємства в Україні»

від 27 березня 1991 р. № 887-ХІІ (втратив чинність) [2] і «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ [3], які заклали правове підґрунтя для існування нових типів юридичних осіб корпоративного типу (кооперативи, господарські товариства тощо). У зв'язку з їх появою в доктринальній літературі, а потім і в законодавчих актах поступово почав уживатися новий термін «корпоративні права». Так, у п. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про упорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених при участі державних підприємств» від 31 грудня 1992 р. № 24-92 [4] керівникам, заступникам керівників державних підприємств, установ і організацій, їхніх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів, органів місцевого й регіонального самоврядування дозволялось «... отримувати дивіденди від акцій, а також доходи від інших корпоративних прав». У роз'ясненні Кабінету Міністрів України щодо застосування цього Декрету було зазначено, що під корпоративним правом потрібно розуміти право громадян на управління суб'єктами підприємницької діяльності й одержання дивідендів відповідно до своєї частки майна [4].

Перше законодавче визначення поняття «корпоративні права» містилось у Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. № 335/94-ВР. Цей термін було окреслено як «... право власності на частку (пай) в статутному фонді (капіталі) юридичної особи, включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також частки активів

у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства» [5] (п. 1.8). Схоже визначення увійшло до Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР, де в ст. 2 корпоративні права розглядались як права власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн [6].

Згодом у Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» були внесені певні зміни і зміст поняття «корпоративні права» було значно розширено (зокрема Законом України від 02 березня 2000 р. № 1523-III). В останній редакції цього Закону корпоративні права визначалися як «... право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах» [5].

Отже, аналіз наведених вище норм законодавства України дає підстави зробити висновок, що до 2003 р. корпоративні права в Україні розглядались лише як право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), у тому числі їхні певні правоможності.

Становище змінилось із прийняттям двох базових нормативно-правових актів – Цивільного кодексу (далі – ЦК) України та Господарського кодексу (далі – ГК) України. Основне питання полягало в документальному закріпленні поняття корпоративних прав: у ЦК України чи ГК України. Крім формального дотримання правил законодавчої техніки, це питання мало значно більше ваги, оскільки передбачало окреслення позиції законодавця щодо внутрішньої природи корпоративних прав і корпоративних правовідносин.

Однак саме в ГК України було закріплено дефініцію корпоративних прав як прав особи, частка якої визначається в статутному капіталі (майні) господарської організації, що передбачає правоможності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, на отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правоможності, передбачені законом і статутними документами [7]. Незважаючи на вищезазначені недоліки (зміна акценту щодо природи корпоративних прав), ГК України дає підстави вважати, що корпоративні права належать засновнику (учаснику) будь-якої юридичної особи (як підприємницької, так і непідприємницької), оскільки кожна з них є суб'єктом господарювання.

У ГК України ця термінологія вживається, але надто суперечливо. У ст. 120 ГК України подається визначення корпорації, у ч. 5 ст. 63 – поняття корпоративного підприємства, а в ст. 167 – корпоративних прав. При цьому корпорацію й корпоративне

підприємство не можна вважати тотожними поняттями, оскільки корпорація (ст. 120 ГК України) є об'єднанням підприємств (тобто її учасниками можуть бути лише підприємства, а не фізичні особи), а корпоративні підприємства – це господарські товариства та інші підприємства, основані на приватній власності двох або більше осіб (ч. 5 ст. 63 ГК України). До них належать також кооперативні підприємства. Відповідно, більшість фахівців корпоративного права визнала таке формулювання невдалим [8, с. 29].

Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. № 514-VI визначає корпоративні права як сукупність майнових і немайнових прав акціонера-власника акцій товариства, які походять із права власності на акції, що передбачають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів і активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правоможності, передбачені законом чи статутними документами (ст. 2) [9]. Зазначене формулювання й відповідні положення Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» [10] дають підстави вважати, що корпоративні права базуються на праві власності на акції. Водночас подане трактування поняття «корпоративні права» вважаємо дещо звуженим, оскільки воно стосується лише акціонерних товариств.

Із прийняттям Податкового кодексу (далі – ПК) України акценти законодавця щодо корпоративних прав змінилися. За ПК України, корпоративні права визначаються як права особи, частка якої міститься в статутному капіталі (майні) господарської організації, що передбачає правоможності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правоможності, передбачені законом і статутними документами (п. 14.1.90) [11].

Дефініція, подана в ПК України, дещо уніфікувала підходи законодавця до з'ясування поняття «корпоративні права». Проте з вищенаведених понять залишається невизначеним коло юридичних осіб, які потрібно розуміти як господарську організацію, а отже, не з'ясований повною мірою перелік суб'єктів корпоративних прав.

Отже, трактування корпоративних прав у системі законодавства України доволі різнобічне та розрізнене, що не сприяє правовому регулюванню корпоративних правовідносин. Водночас на основі дефініції, яка закріплена в ГК України, можна вивести базові позитивні моменти.

По-перше, у ГК України (на відміну від попередніх нормативно-правових актів) розглянуто корпоративні права не як право власності на частку в статутному фонді, а як правові можливості суб'єкта, частка якого визначається в статутному капіталі (майні) господарської організації.

По-друге, закріплено такі ознаки корпоративних прав: 1) належність будь-якій фізичній або

юридичній особі, крім випадків, передбачених законом; 2) зумовленість належністю особі частки в статутному капіталі (майні) господарської організації (тобто така організація мусить мати корпоративний устрій: її статутний капітал або майно має бути поділений на частки); при цьому така частка може становити 100%; 3) забезпечення трійки «базових прав»: право на управління господарською організацією, право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї господарської організації, право на отримання активів цієї господарської організації в разі її ліквідації; а також інших прав, передбачених законом або установчими документами. Саме інші права, на нашу думку, зорієнтовані на максимально ефективну реалізацію вищезгаданих базових.

Проаналізуємо позиції вчених щодо трактування питання корпоративного права.

Т. Кашаніна вважає, що корпоративне право – це система внутрішньо-організаційних правил певної організації, яка оснований на членстві та об'єднанні капіталів [12, с. 11]. Варто звернути увагу на частину дефініції науковця, де йдеться про внутрішньоорганізаційні правила певної організації. Ці норми за сутністю є управлінськими, при їхньому створенні за основу беруться акти публічно-правового характеру, які не можуть бути змінені волею засновників. Під час аналізу такого трактування корпоративного права варто пам'ятати й про права трудового колективу, найманих працівників і, відповідно, виникнення трудових правовідносин, які перебувають у взаємозв'язку з адміністративними правовідносинами. Варто погодитись із думкою В. Васильєвої, яка зазначає, що такий підхід зумовив би розгляд як предмета регулювання корпоративного права тих правовідносин, які за природою не є приватноправовими, або створення нового полісистемного інституту. У своїх дослідженнях авторка базується на тому, що для регулювання корпоративних відносин застосовується цивільно-правовий метод регулювання – метод юридичної рівності сторін. У результаті врегулювання нормами права ця група суспільних відносин набуває форми цивільного правовідношення [13, с. 27].

Н. Глусь указує на те, що корпоративне право в суб'єктивному значенні – це сукупність прав, які виникають в акціонера чи учасника корпорації в результаті набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю й товаристві з додатковою відповідальністю і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації. Автор пов'язує наявність корпоративних прав із часткою в статутному капіталі господарського товариства [14, с. 10].

На думку С. Кравченка, суб'єктивне корпоративне право – це право особи, яка перебуває у правовідносинах із господарським товариством як її учасник, може одержувати від цього певні блага, для чого їй надаються певні можливості щодо участі в управлінні товариством [15, с. 10].

О. Макарова зазначає, що корпоративні права в суб'єктивному значенні – це сукупність прав, які виникають в акціонера чи учасника корпорації в результаті набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному капіталі ТзОВ і ТДВ і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах корпорації [16, с. 37]. Науковці пов'язують наявність корпоративних прав із часткою в статутному капіталі господарського товариства, тобто розуміють корпоративні права доволі вузько.

Разом із тим чимало відомих фахівців у галузі корпоративного права трактують поняття «корпоративне право» значно ширше. В. Васильєва вважає, що корпоративне право в суб'єктивному значенні треба розуміти як право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, бути учасником корпорації (юридичної особи) [17]. У цьому разі корпоративні права не пов'язуються лише з організаційно-правовими формами господарських товариств. Підтримує висловлену точку зору О. Крупчан, зазначаючи, що корпоративне право варто розуміти як певні можливості (сукупність майнових і немайнових прав) учасників корпорації, які виникають на підставі участі в її діяльності [18, с. 76]. В. Кравчук визначає корпоративне право як правову можливість учасника певної юридичної особи, зміст якої окреслюється її організаційно-правовою формою. На його думку, корпоративні права не варто пов'язувати тільки з господарськими товариствами. Вони також виникають у засновника (учасника) щодо будь-яких юридичних осіб незалежно від того, чи формується статутний (складений) капітал [19, с. 261]. І. Спасибо-Фатеєвої указує, що корпоративне право в суб'єктивному розумінні – це право конкретної особи, яка має правовий зв'язок із корпорацією як її учасник, одержувати певні блага [20, с. 188].

Проаналізувавши вищезазначені дефініції, доходимо висновку, що серед учених також немає єдності щодо розуміння сутності корпоративних прав. Думки розходяться з приводу того, корпоративні права можуть належати тільки учасникам юридичних осіб, статутний (складений) капітал яких поділений на частки, чи вони також виникають у засновників приватних підприємств, дочірніх підприємств та інших господарських організацій незалежно від організаційно-правової форми, статутний капітал яких не поділяється.

На нашу думку, звужувати розуміння корпоративних прав як прав учасника (засновника, члена) лише вузької групи юридичних осіб (наприклад, підприємницьких товариств чи лише господарських товариств) недоречно, бо поза увагою залишаються такі види юридичних осіб корпоративного типу, як приватне підприємство, споживчий кооператив тощо. Водночас вважаємо недопустимим надто розширене означення корпоративних прав як прав учасника (засновника, члена) будь-якої юридичної особи, де є поняття «участь», «членство». У такому разі категорія корпоративних прав може окреслювати права члена політичної партії, громадської організації, іншого

об'єднання. Природа їхніх прав виключно публічно-правова, а не приватноправова. І в цьому полягає основна відмінність. Відповідно поділяємо точку зору науковців [17], які розуміють корпоративне право як право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, бути учасником корпорації (юридичної особи).

Тож робимо висновок про те, що корпоративні права є неподільними та нерозривними. Вони тіс-

но взаємопов'язані з корпоративними обов'язками й включають в себе майнові, немайнові та організаційні права суб'єкта корпоративних правовідносин. Корпоративне право необхідно розглядати в суб'єктивному значенні й розуміти як право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, бути учасником (засновником) корпорації (юридичної особи корпоративного типу).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (втратив чинність).
2. Про підприємства в Україні : Закон України від 27.03.1991 № 887-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/887-12> (втратив чинність).
3. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
4. Про упорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених при участі державних підприємств : Роз'яснення Кабінету Міністрів України щодо застосування Декрету Кабінету Міністрів України від 31.12.1992 № 24-92 // Урядовий кур'єр. – 1993. – № 33–34.
5. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28.12.1994 № 335/94-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 4. – Ст. 28.
6. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 81.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
8. Спасибо-Фатеева І. Правова природа майнових і корпоративних прав, їх оборотоздатність та деякі аспекти застави / І. Спасибо-Фатеева, Т. Дуденко // Юридичний радник. – 2005. – № 2 (4). – С. 26–30.
9. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
10. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
12. Кашанина Т.В. Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности / Т.В. Кашанина. – М. : Изд. гр. ИНФРА-М-КОДЕКС, 1995. – 554 с.
13. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : [моногр.] / [В.В. Луць, В.А. Васильєва, Н.Р. Кобецька та ін.] ; за заг. ред. В.В. Луця. – Тернопіль : Підруч. і посіб., 2007. – 320 с.
14. Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / Н.С. Глусь. – К., 2000. – 23 с.
15. Кравченко С.С. Юридична природа прав учасників господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / С.С. Кравченко ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2007. – 18 с.
16. Макарова О. А. Корпоративное право : [учеб.] / О.А. Макарова. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
17. Васильєва В.А. До питання про поняття корпоративного права / В.А. Васильєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua>.
18. Крупчан О. Публічні і приватні засади в корпоративному праві України: правові питання / О. Крупчан // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 2 (37). – С. 71–79.
19. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.
20. Корпоративне управління : [моногр.] / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатеевої. – Х. : Право, 2007. – 500 с.